

Orvosi könyvtárak – A tudomány szentélyei

Medical Libraries – Sanctuaries of science

Gacsályi-Tölgyesi Ágnes - elnök,
Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ)
tolgyag@gmail.com

Initially submitted Sept.30, 2025; accepted for publication Oct.06.2025

Abstract

The network of medical libraries was established in 1960. The community of medical librarians has experienced significant changes over the past 65 years. After initial development and growth, the network was left without professional and methodological guidance with the cessation of the legal obligation. This gap was filled when the Association of Hungarian Medical Libraries was founded in 1996 – as a civil organization, with the common intention of forty medical libraries. The organization strives to serve increasingly high-level user needs with up-to-date knowledge.

Kulcsszavak:

jubileum, magyar orvosi könyvtári hálózat és a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ) története, orvosi könyvtárak szerepe az orvostudományban

Keywords:

jubilee, history of network of the hungarian medical libraries and the Hungarian Medical Library Association (MOKSZ), role of the medical libraries in medicine

*„The only thing you absolutely have to know, is the location of the library.”
(Albert Einstein)*

Bevezetés

Ünnep, évforduló, jubileum – megannyi ok a visszatekintésre, emlékezésre. Különösen a kerek évfordulóknak tulajdonítunk nagy jelentőséget, mert azok kisebb-nagyobb mérföldkövek egy adott történetben. Ennek az írásnak is egy ilyen mérföldkő adta az aktualitást. Az e soroknak helyet kínáló, a multidiszciplináris orvostörténet tematikájára épülő kiadvány, a Kaleidoscope egy – szakmai periodikák tekintetében is jelentősnek mondható – mérföldkőhöz ért fennállásának 15. évében. Tartalmában az orvostörténet, a múltbeli orvoslás mellett az orvostudományhoz kapcsolódó összes tudományág, az orvosszakmák rendkívüli módon specializált ágainak legújabb ismereteit, a diszciplína robbanásszerű fejlődését is nyomon követhetjük.

Nekünk, orvosi szakkönyvtárosoknak ismerős ez a terület, mondhatni hazai pálya, hiszen napi munkánk során otthonosan mozgunk az orvostudomány fejlődését reprezentáló, a tudományos kutatásokról és azok eredményeiről megjelent publikációk között.

Országszerte működő szakkönyvtáraink, a bennük dolgozó szakkönyvtárosaink az orvostudomány háttérmunkásaiként immár 65 éve kitartó szorgalommal kutatják, gyűjtik, rendszerezik és szolgáltatják a szakirodalmat felhasználóik igénye szerint. Elhivatottságuk nyomán tudományos fokozatok, magas minőségű publikációk, előadások születnek és

kerülnek be a hazai és a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe. Munkahelyüket ezért a tudomány szentélyeként is említik.

Az orvosi könyvtárak együttműködésének rövid történeti áttekintése

Történetünk 1960-ban indul, bár valójában az egy bő évtizeddel korábban, 1949-ben létrehozott Orvostudományi Dokumentációs Központ (továbbiakban: ODK) jelentette a magyarországi szervezett orvostudományi könyvtári ellátás kezdetét.

Az ODK fő feladatai között szerepelt: az orvostudományi szakirodalom gyűjtése, rendszerezése, feltárása, szolgáltatása. Irányító testülete a Magyar Tudományos Akadémia volt, ezt a szerepet 1957-től az Egészségügyi Minisztérium vett át.

Az intézmény munkatársai ebben az évben indították útjára a mai napig megjelenő Magyar Orvosi Bibliográfiát, amely feltárja a magyar orvosi, egészségügyi szakirodalmat és kereshető formában teszi azt elérhetővé.

Újabb fordulópontot jelentett az orvostudományi könyvtári hálózatról szóló 1010/1960 (VI. 1.) sz. kormányhatározat, amely kimondta, hogy az orvostudományi könyvtári hálózat központja az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ.

1961-ben már 338 egészségügyi intézeti könyvtárat tartottak nyilván, 439 munkatárssal. Könyvtáraink egyre fejlettebb infrastruktúrával, egyre gazdagabb állománnyal és egyre képzettebb könyvtárosokkal fogadták olvasóikat – mert akkor még így hívtuk őket. Ma már felhasználókról beszélünk, hiszen jelentősen megváltoztak a könyvtárhasználati szokások.

A szinte robbanásszerűen növekvő hálózatunk központjának munkáját alközpontok segítették, amelyeket az egyetemi könyvtárak és néhány országos intézet mellett a megyei kórházak szakkönyvtárai jelentettek. Ezek az alközpontok hangolták össze a régiók könyvtárainak állományát, koordinálták az akkor még szokásos devizakeret elosztását, hogy minden könyvtár arányosan gyarapíthassa állományát. A hálózati központ a szakmai és módszertani irányítás mellett magasszintű képzés keretében nevelte ki a hálózat szakkönyvtárosait. A képzés során a tantárgyak között a könyvtartan, vagy katalogizálás mellett szakirodalmi tájékoztatás, orvosi terminológia és idegen nyelv is szerepelt, hiszen minderre szüksége van egy jól képzett szakkönyvtárosnak.

A hálózatunk alapítását követő, hozzávetőleg húsz évben könyvtáraink szépen gyarapodtak, minden tekintetben: számukban, állományuk gazdagságában, könyvtárosaik számában és szakképzettségében egyaránt.

Aztán elkezdődött egy folyamat, amely sajnos még ma is tart. Az egészségügyi intézmények egyre gyakoribb szervezeti összevonásának vagy megszűnésének első körben könyvtáraink estek és esnek ma is áldozatul. Fenntartóikban eluralkodott az a szűk látókörű döntés, hogy a könyvtáraikat bezárni, állományukat bezúzni, vagy jobb esetben dobozokba zárva, raktárak mélyére száműzve hagyni elenyészni, mindez pillanatnyi gazdasági könnyítést jelent. Nem számolnak azonban azzal a hosszútávú veszteséggel, amely az egészségügyi intézményekben gyógyító, ápoló szakemberek tudományos fejlődésének nehezítését, vagy akár ellehetetlenítését okozza szakkönyvtáraik megszüntetésével. Ezzel szőnyeg alá söpri azt a szomorú tény, hogy végső soron mindez a betegek bőrére megy!

Ilyen és hasonló gondok szorításában érkeztünk el 1988-ban ahhoz a döntéshez, hogy megmaradásunk és további fejlődésünk érdekében össze kell fognunk hasonló közösségekkel. Hálózatunk akkori vezetője, Dr. Benda Mária javaslatára a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Műszaki Szekcióján belül megalakult egy orvosi könyvtáros csoport.

Az orvosi könyvtárosok azonban – ahogy nyilván a többi szakkönyvtári hálózatban is így van ez – saját szűkebb, szakmai közösségük biztonságát keresték, hiszen – mint utóbb nyilvánvalóvá vált – az 1980-as évek második felétől egyre inkább érezhető szorítás utolsó lépéseként egy hasonló rendelet (20/1992. (I. 28.) Korm. rendelet) szüntette meg a hálózatot, amilyen 1960-ban létrehozta azt. Így történt, hogy könyvtáraink szakmai, módszertani irányítás nélkül maradtak. Ezzel még sebezhetőbbé váltak, hiszen senki nem tudta képviselni őket, védeni érdekeiket, szakmailag koordinálni munkájukat. Ezért szükségük és igényük volt egy olyan közösségre, amely közös célok mentén próbál megmaradni a gyógyítók szolgálatában.

Ez a jogos és közös igény hívta életre 1996-ban, 40 tagkönyvtárunk képviselőinek jelenlétében a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségét, azt az újkori hálózatot, amely törvényi alátámasztás és pénzügyi háttér hiányában is próbálja új alapokra helyezni, de leginkább egyben tartani könyvtárainkat.

Néhány kérdés, mely rávilágít az orvosi könyvtárak jelentőségére:

- Lehet-e evidence based, azaz bizonyítékokon alapuló betegellátás megfelelő tudásbázis-hozzáférés, az új tudományos ismeretekkel való lépéstartás, azok gyakorlati alkalmazása nélkül?
- Az orvosok/szakdolgozók eleget tudnak-e tenni szervezett képzésben való részvételi kötelezettségeiknek, önképzési igényüknek, megfelelő tudásbázist jelentő szakkönyvtári háttér nélkül?
- Saját tudásuk gyarapítására, megosztására létezik-e a könyvtárnál megfelelőbb fórum?
- Mindenki biztonsággal, szakszerűen tud tájékozódni az elektronikus források információtengerében? Biztos, hogy mindenki önmagától eljut felmerült kérdéséről az adekvát válaszra?

Nos, a fenti kérdésekből szépen kirajzolódik, hogy mi is a feladata az orvosi könyvtáraknak és hol helyezhetők el az egészségügy hierarchiájában.

Egy 22 évvel ezelőtt hozott rendelet, a 60/2003. ESZCSM rendelet 1. sz. melléklet 2.1.i) bekezdése pusztítóan hatott szakkönyvtáraink amúgy is törékeny státuszára, hiszen úgy fogalmazott az intézmények minimumfeltételei között a szakirodalmi ellátással kapcsolatban, hogy „szakkönyvtári szolgáltatást és/vagy internet elérhetőséget” kell biztosítani. Ez a megfogalmazás könyvtáraink sokaságának vesztét jelentette, hiszen az internetkapcsolat már jóformán minden intézményben adott volt, így szükségtelennek és plusz kiadásnak tekintették a könyvtárak fenntartását. Hogy ez milyen lavinát indított el, azt jól szemlélteti akár csak az az egyetlen adat, hogy Magyarországon 1990 és 2016 között 63%-kal csökkent az orvosi könyvtárak száma, ma pedig alig haladja meg a negyvenet.

A szakkönyvtár nélkül maradó egészségügyi intézmények az alábbi lehetőségektől fosztják meg dolgozóikat:

- adatbázisokhoz való hozzáférés szakképzett könyvtáros segítségével;
- MTMT adatok szakszerű gondozása;
- részvétel az ország tudományos tevékenységének nyilvántartásában, a magyar kutatások megismerésében;
- az adott intézményben folyó tudományos munka nyilvántartása, a fejlődés monitorozása, amely felhasználható egy kórház, vagy egy osztály akkreditációjához is, amely egyébként minden évben bejelentésköteles adat;

- a kutatók publikációs életművének hiteles bemutatása, amely többek között felhasználható pályázatokhoz, önéletrajzhoz, tudományos fokozat elnyeréséhez.
- Sovány vigasz, bár igaz, hogy külföldön is hasonló problémával küzdenek a szakkönyvtárak. A megoldás, a megmaradás titka egyrészt a marketing, másrészt a támogató kapcsolat felhasználóink szakmai szervezeteivel, pl. a Magyar Kórházszövetséggel, a Magyar Orvosi Kamarával, a Magyar Ápolási Egyesülettel, de leginkább 75 évvel ezelőtti szakmai irányítónkkal, a Magyar Tudományos Akadémiával! Tisztában vagyunk vele, hogy minden említett szervezet küzd a saját nehézségeivel, de hisszük, hogy együtt, közös érdekeink mentén összefogva több esélyünk van a sikerre.

Lifelong learning

Könyvtáraink mennyisége – a fentebb említett okok miatt – sajnos nem tőlünk függ, minősége viszont igen! A folyamatos fejlődés, a lifelong learning része mindennapjainknak, enélkül nem tudnánk lépést tartani a felhasználói igényekkel. Ahogy korábban említettem, napjainkban már nem a helyben olvasó könyvtárhasználók jellemzőek könyvtárainkban. Idő- és helyszűke miatt egyre kevesebb könyvtárunknak van lehetősége és / vagy létjogosultsága olvasótermet működtetni, gyakran irodányi helyiségre redukálódik a „tudomány szentélye”. Napjainkban az online kommunikáció és szolgáltatás vált szokássá, így lett olvasóból felhasználó. Napi elvárás az azonnali, villámgyors információ-küldés, melyre csak a magasan képzett szakkönyvtárosok és gazdag állománnyal rendelkező könyvtáraik összessége képes egy olyan stabil háttérrel, amely biztos támaszt, élő kapcsolatot, azonnali segítséget jelent a mindennapi munkában tagjainak. Nos, ez a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége.

Orvosi könyvtárak a 21. században

Az orvosi könyvtárak a 21. században is kulcsfontosságú szerepet töltenek be az egészségügyi szektorban, hiszen nem csak hatalmas mennyiségű tudományos és egészségügyi információt hordoznak, de segítenek is a szakembereknek naprakészeknek maradni a kutatásokkal és a fejlesztésekkel kapcsolatban. A gigantikus mennyiségű információ között eligazodni, a releváns, egyben hiteles forrásból származó publikációkat megtalálni rengeteg időt és a szakirodalmi adatbázisokban való jártasságot igényel. Ehhez nyújtanak segítő kezét az orvosi könyvtárosok. Ők azok, akik leveszik az információk gyűjtésének és rendszerezésének terhet a szakemberek válláról, hogy azok tanult szakmájukat végezhesék.

Az orvosi könyvtárosok professzionális háttérrel kínálnak a hozzájuk forduló kutatni, publikálni szándékozó, vagy egyszerűen „csak” szakterületük legfrissebb vívmányai iránt érdeklődő és ezek mentén gyógyítani, ápolni szándékozó egészségügyi szakemberek számára. Azokban a szerencsés helyzetű egészségügyi intézményekben, ahol működik orvosi szakkönyvtár, nem csak az információgyűjtésben kínálnak segítséget a szakkönyvtárosok, de segítenek a tudományos művek szerzőinek bekerülni a publikációs hálózatok vérkeringésébe, továbbá igény szerint – akár szervezett oktatás keretében – könyvtárhasználati ismereteket is nyújtanak a felhasználóknak, hogy megismerkedjenek a szakmai műhely állományát képező három fontos pillérrel (szakkönyvek, tudományos folyóiratok, szakmai adatbázisok) és minél otthonosabban tudjanak mozogni a tudományos információk általuk kínált világában. Ennek

haszna végső soron a betegellátás színvonalában mutatkozik meg, a magas minőségű gyógyítás, ápolás, szakellátás pedig elsősorban a gyógyulni vágyók javát szolgálja.

A tudományos jártasság alapvetően hozzájárul a minőségi egészségügyi ellátáshoz, hiszen a legújabb szakirodalmi ismereteket hasznosítva eredményesebb a betegellátás, nő a gyógyulás esélye és a páciensek elégedettsége. Ezen összefüggés mentén kijelenthető, hogy a szakirodalmi tájékozottság a minőségi egészségügy kulcsa.

Összegzés

Orvosi könyvtárakban szolgáló munkatársaink az elérhető adatbázisok és egyéb források segítségével az egészségügyben dolgozókat hozzásegítik a legfrissebb diagnosztikai és terápiás irányelvek megismeréséhez.

Az orvosi könyvtárak fontos szerepet játszanak az oktatásban is, segítve az orvostanhallgatókat, az egészségügyi szakemberképzés különböző szintjein tanuló diákokat a szakmai fejlődésben és a könyvtárhasználat készség szintű elsajátításában.

Orvosi könyvtáraink olyan egészségügyi információs központok, amelyek segítenek a szakembereknek a döntéshozatalban gyógyító munkájuk során. Hatékonyan segítenek a friss kutatások, klinikai irányelvek, gyógyszerismertető hozzáféréseiben, így a szakemberek naprakész tudás birtokában dolgozhatnak.

Az orvosi könyvtárak olyan tudományos műhelyek, ahol a szakemberek folyamatosan képezhetik magukat, így képesek lehetnek alkalmazkodni az állandóan változó egészségügyi környezethez, ezzel nagyban hozzájárulva az egészségügyi ellátás, összességében az emberi életminőség javításához.

A Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének tagkönyvtárai behálózzák az országot, könyvtárosaink kapcsolati tőkéje és segítő attitűdje támogatja a hozzájuk forduló, tudományos tevékenységet végző szakemberek munkáját – tudással, tapasztalattal, alázattal. Követve a kor kihívásait, ma már a mesterséges intelligencia is szakmai repertoárjuk részét képezi, amelyre nem félelmetes ismeretlenként, sokkal inkább munkájukat segítő eszközként tekintenek. Az egészségügy különböző szintjein tevékenykedő szakembereknek – orvosoknak, ápolóknak, pszichológusoknak, gyógyszerészeknek, szociális munkásoknak, gyógypedagógusoknak, kriminológusoknak – hozzájuk fordulni mindig a releváns, hiteles forrásból származó információk garanciáját jelenti.